

VILA LÖW-BEER VE SLUŽBÁCH LIDU! PROMĚNA SECESNÍ VILY V DOMOV MLÁDEŽE A PÉČE O JEJÍ KULTURNÍ HODNOTU (1954–2012)

Jana Černá

Vila na ulici Drobného 22 byla postavena Mořicem Fuhrmannem mezi léty 1903–1904 jako luxusní rodinné sídlo ve vyhledávané lokalitě Černá Pole. Precizní secesní dekorace, výrazné zahradní průčelí, důmyslný systém vytápění a mnohé další prvky učinily z vily krásnou a honosnou stavbu, která na svou dobu oplývala i vysokým technickým standardem. Po druhé světové válce byla vila zabavena tehdejšími majitelům, rodině Löw-Beer, a byla na ni uvalena národní správa. V roce 1954 pak došlo k jejímu definitivnímu zestátnění. Vzápětí bylo rozhodnuto, že v objektu bude od nového školního roku provozována pobočka Domova mládeže na ulici Cihlářská (dnešní Masarykův studentský domov). Mohla ale rodinná vila vyhovovat požadavkům kladeným na domov mládeže ze stavebního i hygienického hlediska?

BADATELSKÉ ŘEŠENÍ

Na počátku výzkumu nebylo mnoho relevantních informací, pomocí nichž by bylo možné dějiny Domova mládeže na ulici Drobného uchopit. Problém nastal již při hledání archivní dokumentace, která by dění v domově mládeže alespoň částečně reflektovala. Podle odkazů v literatuře měl být soubor archiválií uložen v dosud fungujícím Masarykově studentském domově. Dle vyjádření zaměstnanců však byly dokumenty buď převezeny do Moravského zemského archivu, nebo jako nepotřebné skartovány. Z vyjádření archivářů vyplynulo, že v posledních letech nebyla z Masarykova studentského domova přijata žádná dokumentace, je tedy nutné se přiklonit k druhé nabízené variantě – skartaci.¹ Ojedinělé prameny, které zůstaly badatelům k dispozici, představují velkolepý plán na revitalizaci zahrady z roku 1991 a dokumenty o sanaci zahradního domku.

Ani dosavadní stav literatury neposkytl adekvátní oporu pro počáteční fázi výzkumu, neboť sociální péče o studenty za doby socialismu i problematika výchovy v domovech mládeže ve sledovaném období stojí dlouhodobě mimo po-

¹ Z fondů MZA v Brně lze jmenovat: B 351 Hospodářská správa škol a školských zařízení Jihomoravského krajského národního výboru Brno a B 338 Jihomoravský krajský národní výbor Brno – odbor školství. Oba fondy jsou nezpracované a studium předávacích protokolů neukázalo, že by se zde mohly nacházet informace, které by ve větším rozsahu reflektovaly činnost Domova mládeže na ulici Drobného 22.

zornost badatelů.² Pro předloženou práci se jevila jako stěžejní publikace, která se přímo vztahuje k dějinám Domova mládeže na ulici Cihlářská, pod jehož křídly byla v roce 1954 pobočka na Drobného otevřena: *Stručný nástin dějin Masarykova studentského domova a spolků podílejících se na jeho vzniku a činnosti*. Kniha byla sepsána Jindřichem Ráčkem k příležitosti 75. výročí vzniku domova.³ Ačkoliv je publikace informačně bohatá, období socialismu je v ní bohužel reflektováno jen velmi okrajově. Přesto je nutné vyzvednout cenný exkurz do dějin sociální péče o studentstvo za doby první republiky i okolnosti stavby architektonicky hodnotné budovy na Cihlářské.⁴ Nicméně torzovitě zprávy o ustanovení a činnosti pobočky na Drobného jsou v této publikaci uváděny bez jakéhokoliv hlubšího kontextu.

V kontrastu k nečetným zprávám v literatuře a v pramenech se postupně odkrývala bohatost informací, která vyplynula z rozhovorů s chovanci a zaměstnanci někdejšího domova. S každým dalším realizovaným rozhovorem a s každou nově objevenou fotografií se mezery v literatuře a pramenech začaly postupně zaplňovat. I když doslovné přepisy rozhovorů nabízí slibný prostor pro uplatnění zásad orálního výzkumu, pro potřeby předložené studie byla využita jen jejich dílčí reflexe. Vzhledem k následujícímu textu je patrné, že se jednalo o reflexi stavebních úprav vily, využití jednotlivých místností a jejich vybavení.⁵ Právě otázky týkající se vybavení pokojů se však ukázaly jako problematické, neboť ve vzpomínkách dívek (či chlapců) toto téma vystupuje spíše okrajově. Vinu nese především časté stěhování chovanců do různých pokojů, což znemožnilo po tolika letech s jistotou definovat, co se v jaké místnosti přesně nacházelo. Také otázka na stavební úpravy přinesla jistá úskalí. Pokud v domově k rekonstrukcím docházelo, je pravděpodobné, že se k nim přistoupilo o víkendech či o prázdninách – tedy v době,

kdy se v domově studenti nepohybovali. Dílčí informace byly získány především od bývalého personálu, který ve vile pracoval od poloviny osmdesátých let dále.

Následující text se soustředí na zodpovězení dvou otázek, které se vztahují k samotnému objektu domova. První z nich se ptá po konkrétních krocích, na jejichž základě mohlo být otevřeno nové středoškolské ubytovací zařízení: Jakým způsobem se secesní vila přizpůsobila potřebám domova mládeže a jak byly naplněny podmínky pro ubytovací, hygienické a výchovné standardy kladené vyššími instancemi? Zřízení a především fungování domova mládeže mělo bezpochyby přímé důsledky na stavební a technickou úroveň samotné stavby. Během téměř šedesátileté historie domova se na budově objevovaly větší či menší nedostatky, které bylo potřeba řešit. Vila na ulici Drobného však byla od roku 1958 řazena mezi kulturní památky, druhá otázka se tedy zaměřuje na to, zda byl faktor památkové ochrany při dílčích opravách dostatečně reflektován.

PROBLÉMY S PŘETÍŽENÍM INTERNÁTŮ

Po první světové válce věnovala nově vzniklá republika zvýšenou pozornost rozvoji školství, avšak souběžně se zesíleným důrazem na vzdělávání, na zkvalitnění výuky a rozšiřování sítě českých škol bylo nutné zajímat se i o sociální zabezpečení studentů.⁶ Sociální zajištění však dlouhou dobu v Brně zaostávalo a od doby první republiky až do pádu komunistického režimu bylo nutné se vypořádat s nedostatkem ubytovacích míst pro studenty, kteří dojížděli na výběrové školy ze vzdálených domovů.

I když v Brně v období po roce 1918 usilovala o zlepšení životních poměrů studentů celá řada podpůrných spolků a organizací, rozhodujícím momentem byl až vznik zastřešující organizace Sociální péče o středoškolské studentstvo v Brně v roce 1924, jejímž hlavním vytyčeným cílem bylo zajistit stavbu nového studentského domova.⁷ Tento cíl se podařilo naplnit o šest let později. V říjnu roku 1930 byl slavnostně otevřen nový domov mládeže na ulici Cihlářská, který získal privilegium nést jméno prvního československého prezidenta.⁸ Jednalo se o dosud ojedinělou stavbu, která byla od počátku navržena a postavena jako kolektivní ubytovna středoškolské mládeže. Masarykův studentský domov byl schopen poskytnout až 160 lůžek, a významně tak přispíval k řešení tíživého problému s ubytováním dojíždějících studentů.⁹

2 Jmenovat lze několik kvalifikačních prací, které téma fungování domovů mládeže za socialismu uchopily prostřednictvím obsahové analýzy dobových směrnic a příruček. Např. JAHODA, Martin. *Domovy mládeže minulosti a současnosti, vývoj výchovných přístupů v domovech mládeže*. České Budějovice, 2015. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta; JUHÁSZOVÁ, Květoslava. *Historický vývoj domovů mládeže pro učňovskou a středoškolskou mládež v České republice*. Olomouc, 2018. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Pedagogická fakulta; VENĚŘINOVÁ, Tereza. *Školní léta v období normalizace pohledem pamětníků*. Brno, 2016. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta.

3 RÁČEK, Jindřich. *Stručný nástin dějin Masarykova studentského domova a spolků podílejících se na jeho vzniku a činnosti*. Brno: Masarykův studentský domov, 2005; TÝŽ. *75. výročí Masarykova studentského domova. Stručný nástin historie*. Brno: Masarykův studentský domov, 2005.

4 BORSKÝ, Pavel. Masarykův studentský domov. Laml versus Fuchs. In: *Brno v minulosti a dnes. Příspěvky k dějinám a výstavbě Brna*. Brno: Archiv města Brna, 2019, s. 245–275.

5 Do výzkumu se zapojilo přes sto narátorů, kteří odpovídali na otázky týkající se denního a provozního řádu domova, výchovných aspektů a jejich případné politizace, volnočasových aktivit a vztahů na internátě. Obsáhlý materiál jistě vybízí k vypracování textu za plnohodnotného použití metody orální historie např. v tematice pedagogiky, každodennosti i generačních aspektů středoškolské mládeže. I když rozsah této studie neumožňuje uvedené otázky rozvést, lze např. problematiku výchovy nové socialistické ženy (muže) v prostorách středoškolského zařízení považovat za slibné téma pro „volné pokračování“ předloženého textu.

6 RÁČEK, Jindřich. *75. výročí Masarykova studentského domova. Stručný nástin historie*. Brno: Masarykův studentský domov, 2005, s. 9.

7 Ibid., s. 21–22.

8 S nástupem komunismu jméno Masaryk budilo nevíтанou pozornost, a tak internát nesl od roku 1952 prostě označení žákovský domov a posléze domov mládeže.

9 Údaj o kapacitě např. *Lidové noviny*. 16. 6. 1934 a 8. 6. 1935, s. 5.

Avšak otevření chlapeckého internátu na Cihlářské neřešilo zvyšující se počet dojíždějících studentek, kterým měly být nabídnuty stejné podmínky pro studium jako chlapcům. Nekoncepční rozšiřování internátní péče v poválečných letech i v prvních letech socialismu však vedlo k tomu, že nové dívčí domovy byly zřizovány i ve zcela nevyhovujících budovách. Mezi takové se na počátku padesátých let zařadil i internát na ulici Lidická, který byl umístěn do prostor bývalého kláštera,¹⁰ nebo domov na ulici Mozartova, který vznikl z budovy původně navržené pro Moravskou zemskou pojišťovnu¹¹. Jako efektivní řešení se jevílo rozšíření Domova mládeže na ulici Cihlářská o novou dívčí pobočku. Tentokrát se však nejednalo o stavbu nového objektu, pobočka byla umístěna do historické budovy na ulici Drobného 22.¹² Proč výběr padl na tuto rodinnou vilu, je bez konkrétních pramenů těžké zodpovědět. Nicméně v dobách fungování domova kolovaly fámy, že údajně sami původní majitelé chtěli, aby po jejich odchodu vila sloužila lidu (a to především mládeži). Nakolik je však možné věřit ústnímu předávání informací, které bylo navíc deformované atmosférou zostřeného třídního boje?

Pro pochopení následujícího kontextu považuji za nutné uvést krátký exkurz do vytíženosti ubytovacích kapacit, s níž se od poloviny padesátých let potýkaly brněnské domovy mládeže. Se vznikem nových odborných a výběrových škol se totiž souběžně navyšoval i počet žáků, kteří do škol dojížděli. Přímo odpovědný za řešení nepříznivé situace s ubytovací kapacitou se stal městský, později krajský národní výbor, neboť právě pod jeho správu byly v rámci jednotného školství po únorovém převratu zařazeny i domovy mládeže. Z dochovaných zpráv vzešlých z jeho kompetence vyplývá, že se s naplněnou/přeplněnou kapacitou potýkaly na počátku šedesátých let v podstatě všechny brněnské domovy, nestačily tedy uspokojit poptávku po ubytování.¹³ Problém s nedostatečnou kapacitou byl v jednotlivých internátech řešen obdobnými způsoby, a to nejčastěji navýšením počtu lůžek nebo zavedením lůžek etážových. Tato řešení sice umožnila zvýšit počet ubytovaných, avšak obdobné „umělé“ navýšení kapacity se projevovalo zhoršením

výchovných (nedostačující kapacita studoven) i hygienických podmínek (přetížení sociálního zařízení).¹⁴

Se stejnými problémy se musel vypořádat i Domov mládeže na Drobného. I když v situační zprávě za rok 1962 se o přeplněnosti této pobočky nehovoří, bývalé studentky ve svých výpovědích shodně uvedly, že pocítovaly ze strany vychovatelek tlak, aby si v posledním ročníku svého studia našly jiné ubytování a uvolnily místo pro nově příchozí. To, co v šedesátých letech popisují jako víceméně doporučení, se o dvacet let později stalo pro studentky nutností. I když se v domově na Drobného během let průběžně navyšovala ubytovací kapacita (viz níže), bylo pro dívky na konci osmdesátých let prakticky nemyslitelné, aby na internátě strávily celé čtyři roky. Pravidlem naopak bývalo, že musely po druhém ročníku studia z domova mládeže odejít a samy si zajistit bydlení v podnájmu.

Vzpomínky pamětnic, jak ve svých šestnácti letech hledaly vhodný podnájem, dosvědčují, že situace s přeplněností domovů mládeže a nedostatkem volných lůžek přetrvávala v Brně dlouhá desetiletí. Neúměrnou obsazenost měl v Brně vyřešit nově postavený a otevřený Domov mládeže na ulici Klášterského.¹⁵ Dle dostupných informací se jednalo teprve o druhý internát v Brně, který byl přímo koncipován jako ubytovna pro středoškolskou mládež. Nicméně nový internát situaci na Drobného příliš neřešil. Teprve přesunutí všech dívek do hlavní budovy na Cihlářské a přestěhování chlapců na Drobného vedlo k vyřešení problémů s přetížením domova.

PROMĚNA VILY V DOMOV MLÁDEŽE

Představu o ideální podobě domova mládeže poskytují výnosy ministerstva školství, např. otázkou umístění a vybavení domova se detailně zabývala směrnice z roku 1955.¹⁶ Pobočka na Drobného však v mnoha ohledech předepsané body nesplňovala. K domovu sice náležela zahrada a pozemek pro hřiště, také ložnice se na první pohled zdály dostatečně prostorné a slunné, na druhou stranu však nebyla v domově zajištěna např. ošetřovna a izolační místnost se samostatným hygienickým zařízením nebo příruční prádelna s žehlírnou a sušárnou.¹⁷ Dívky z Drobného byly v mnoha ohledech odkázány na hlavní budovu na Cihlářské. Nejednalo se jen o zdravotní péči, velmi palčivá byla i otázka stravování. Absence

10 Dům na ulici Lidická 24 (tehdy Neugasse) byl od roku 1871 využíván Mariánským ústavem pro výchovu a vzdělávání chudých dívek. Kontinuita byla přerušena až v roce 1950, kdy řádové sestry musely do čtyř dnů klášter opustit, areál vyklidit a v objektu byl vzápětí zřízen žakovský domov.

11 Budova Moravské zemské pojišťovny byla postavena ve 20. letech 20. století podle projektu Ernsta Wiesnera. Od roku 1948 však sloužila jako internát a pro tento účel byla částečně přestavěna. V suterénu vznikla jídelna a sklady, patra byla upravena na pokoje se studovnou. Dnes zde sídlí Krajské státní zastupitelství v Brně.

12 Osazenstvo Domova mládeže na ulici Drobného se v průběhu let měnilo. V roce 1954 začínala pobočka jako dívčí, avšak již v roce 1957 byli na Drobného přesunuti chlapci. Dívky se sem stěhovaly zpět za čtyři roky, dívčím internátem zůstala pobočka až do roku 1993.

13 Situační zpráva uvádí následující domovy: Domov mládeže Cihlářská (chlapci) s pobočkou na Drobného (dívky); Domov mládeže Pellicova (chlapci) s pobočkou na Francouzské (chlapci); Domov mládeže Mozartova (dívky); Domov mládeže Gorkého (chlapci); Domov mládeže Křížová (dívky). AMB, B1/1, Zápis o schůzích komise školské a kultury, 1962, Rozbor situace ubytování žáků stud. odb. škol na žakovských domovech.

14 Ibid.

15 V roce 1986 byl postaven nový Domov mládeže na ulici Klášterského 4 v právě dobudovaném sídlišti Komárov. Jednalo se o dvanáctipodlažní panelovou budovu, ke které patřila i bývalá základní škola, v níž byla umístěna jídelna, tělocvična a klub.

16 Organizační řád pro žakovské domovy a směrnice pro výchovnou práci v žakovských domovech. *Věstník ministerstva školství*. Praha: SPN, 1955, roč. 11, s. 296–303.

17 Parafráze požadavků uvedených ve směrnici. Ibid., s. 297–298.



Průchozí místnosti uličního traktu tvořící enfiládu, současná fotografie. (foto: Muzeum Brněnska)

vlastní kuchyně a jídelny nutila chovanky docházet třikrát denně do hlavní jídelny na Cihlářské, což bylo z hlediska předpisů vážným nedostatkem.¹⁸

Pobočka na Drobného byla otevřena v roce 1954 bez oficiální slavnosti a přílišné pozornosti. Samotnému otevření předcházely stavební úpravy, které jsou zaznamenány ve stavebně-historickém průzkumu. V něm bylo poukázáno na změny v členění vnitřního prostoru, ke kterým ve vile došlo po roce 1938.¹⁹ Menší přestavba proběhla jednak v přízemí, kde byl zastavěn jeden vchod vedoucí ze schodišťové haly do pokoje orientovaného směrem do ulice. K větším zásahům pak došlo v patře. Za sebou řazené průchozí místnosti uličního traktu tvořící enfiládu byly rozděleny do dílčích pokojů, z nichž jeden byl dokonce přepažen příčkou. Většina pokojů

již disponovala dveřmi na ochoz, u nově vzniklého přepaženého pokoje bylo nutné dveře vybourat. K přepažení došlo také u tzv. zlatého pokoje, který byl od vedlejší místnosti oddělen jednoduchou zástěnou.

¹⁸ Doslova je ve směrnici uvedeno: „Je třeba, aby v budově domova byly zřízeny tyto místnosti: (...) příruční kuchyň pro žáky, kuchyňské místnosti (vývařovna, výdejna jídel, bílá a černá kuchyň, místnost na čištění zeleniny, příruční sklad u kuchyně), jídelna, místnosti pro zaměstnance kuchyně (umývárna, šatna a záchody), ...“ Ibid., s. 297.

¹⁹ Zde se nabízí otázka, jestli stavební úpravy byly provedeny přímo pro potřeby domova mládeže, nebo k nim došlo již v meziválečném období (např. v roce 1947 pro potřeby Amerického institutu fungujícího pod národní správou). Bohužel na tuto otázku nelze bez dalších dostupných dokumentů odpovědět.



Zástěnou oddělený tzv. zlatý pokoj, stav k roku 2014. (foto: O. Brýža)



Jeden ze zastavěných vchodů ve schodišťové hale, stav k roku 2014. (foto: O. Brýža)

LOŽNICE

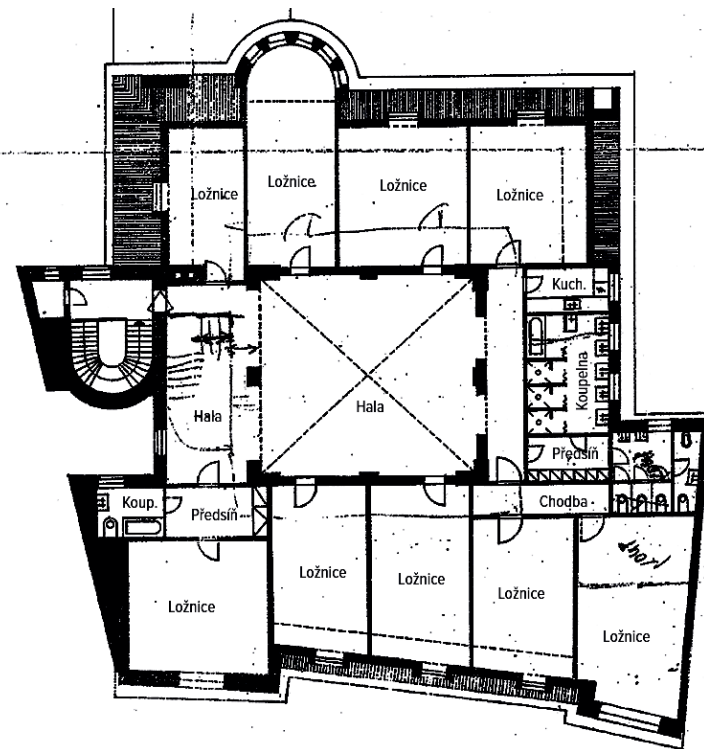
Po svém otevření disponoval Domov mládeže na Drobného deseti ložnicemi s celkem 60 lůžky. Díky vzrůstajícímu zájmu však bylo zapotřebí, aby se číslo v průběhu let postupně navyšovalo. Tento fakt ostatně potvrdil i rozhovor s bývalou vychovatelkou domova, v němž bylo uvedeno, že na konci osmdesátých let bydlelo na Drobného až 90 dívek.²⁰

Za nejjednodušší a nejeфекtivnější řešení, které umožňovalo postupné navyšování celkové kapacity, bylo považováno přidávání nových lůžek do pokojů. Vybavení pokojů bylo v domově vždy velmi střídme: V padesátých letech tvořily základ kovové postele, noční stolky, jeden až dva psací stoly a úzké vysoké skříně (brzy nahrazeny sektorovým nábytkem vyrobeným pravděpodobně UP závodem Rousínov). Zásadní změnu přineslo vystěhování skříní z většiny pokojů na chodby, k němuž došlo v polovině šedesátých let. Ochoz v patře i chodba spojující tři pokoje v přízemí tak byly doslova obloženy šatními skříněmi. Díky vystěhování skříní se na pokojích uvolnilo místo pro přidání dalších postelí. Tento stav setrval až do přelomu sedmdesátých a osmdesátých let. Tehdy domov mládeže investoval do nákupu nového nábytku typu Universal – nočních stolků i vysokých šatních skříní s horním nástavcem, posléze byly zakoupeny i nové postele. Zároveň byl nábytek stěhován z chodeb zpět na pokoje, k čemuž mohlo dojít jen díky využívání nových prostor coby ložnic (viz níže). K navýšení kapacity posloužilo i zavedení patrových postelí, které do domova přibýly v průběhu osmdesátých let. Na základě hygienických směrnic byly patrové postele na počátku devadesátých let zrušeny a kapacita domova se znova ustálila na 60 chovancích.

Řešení navýšení kapacity internátu nabízel také variantní projekt na rozšíření domova mládeže o vestavbu do půdního podlaží, který měl být realizován v roce 1968. Rozmístění ubytovacích pokojů bylo dle plánu přestavby promyšleno analogicky k prvnímu patru. Se současným světlíkem vily plán nepočítal, avšak otázku, jestli měl být probourán (postaven ochoz), nebo zastavěn (vytvořena hala), vlivem absence originálních detailních plánů nezodpovíme.²¹ Nicméně realizace jak jedné, tak druhé varianty by vedla k zániku důmyslného řešení navrženého Alexandrem Neumannem²² již roku 1903, přivádějícího do haly denní světlo, a zcela by narušila původní bohatou členitost krovu.

Návrh vestavby do půdního podlaží však nebyl v důsledku finanční náročnosti naštěstí realizován, místo toho se prosadila změna ve využívání některých dosa-

vadních místností (což následně umožnilo výše zmíněné stěhování skříní zpět do pokojů a zvýšení komfortu pro obyvatelky internátu). V polovině sedmdesátých let došlo k přeměně služebního bytu vychovatelky na tři malé pokojíčky, které byly určeny pro dvě až tři maturantky.²³ O několik let později bylo rozhodnuto, že nová ložnice vznikne i z dosavadní tiché studovny (viz níže). Jejím zrušením sice internát získal potřebný prostor pro ubytování dalších čtyř studentek (taková byla kapacita této ložnice), avšak uvedená změna byla provedena na úkor studijních podmínek.



Návrh nového podkroví, plán přestavby z roku 1968.
(převzato z J. Eliáš, *Stavebně historický průzkum vily Löw-Beer*, 2011)

²⁰ Rozhovor s Miluší Vieweghovou, vychovatelkou v Domově mládeže, Cihlářská 21, Brno, 2. 6. 2020.

²¹ Plány se podařilo dohledat pouze v: ELIÁŠ, Jan. *Stavebně historický průzkum vily Löw-Beer*. Brno: Kancelář pro stavebně historický průzkum, 2011, s. 75.

²² Více o architektovi Alexandru Neumannovi a stavbě vily na Drobného ulici: LUKEŠOVÁ, Veronika. Alexander Neumann, architekt Fuhrmannovy, později Löw-Beerovy, vily v Brně. In: *Sborník Muzea Brněnska 2017*. Brno: Muzeum Brněnska, 2017, s. 9–20.

²³ Někdejší byt vychovatelky se nacházel v patře a měl samostatný vchod z ulice. Další vstup do bytu vedl z ochozu v hale, ale chovanky do něj neměly volný přístup.



Ukázka kovových postelí, polovina 50. let 20. století.
(soukromý archiv, foto reprodukováno s laskavým svolením D. Pietoňové)



Nové vybavení pokojů, polovina 80. let 20. století.
(soukromý archiv, foto reprodukováno s laskavým svolením L. Vrbacové)

STUDOVNA

Dle domácího řádu měl domov mládeže poskytovat chovancům základní služby, mezi něž se řadilo i zajištění vhodných podmínek pro studium.²⁴ Dostala tomuto požadavku i pobočka na Drobného? Mnoho bývalých studentek vzpomíná na krásu hlavní studovny, která byla umístěna do centrálního prostoru domova – schodišťové haly. V padesátých letech byly po celé její ploše v několika řadách narovnané dřevěné stoly. Stály vždy dva proti sobě a přes jejich vysoká čela na sebe dívky neviděly. Pracovní plocha byla zešíkmená a dala se zvednout, čímž vznikl prostor k uložení učebnic. Stoly bylo možné uzamknout na kovovou petlici.

Zásadní proměnou prošla studovna již v polovině šedesátých let, kdy byl prostor haly přepůlen závěsem. Do průchozí části před závěsem byla ke krbu²⁵ umístěna křesílka a malé stolky, v rohu stál klavír, později pianino. Studovna se stoly zůstala v prostoru s oknem do zahrady. Uvedené rozdělení haly však nebylo ideální. Ze společenské části se přes závěs ozývaly rozhovory dívek, což jiným ve studovně ubíralo na soustředění. Pokud dívka potřebovala na studium větší klid, mohla zajít do tiché studovny, která se nacházela nalevo od té hlavní (dnešní kancelář ředitele muzea). Jednalo se o menší místnost, avšak s krásným výhledem do zahrady. Jak již bylo zmíněno, kvůli potřebě navýšit kapacitu internátu byla tichá studovna na konci sedmdesátých let přeměněna na ložnici.

V osmdesátých letech se investovalo nejen do vybavení pokojů, ale i do nového vybavení haly. Zešíkmené stoly byly odvezeny, místo nich byly podél stěn rozestaveny stoly klasické. Do bývalé studijní části přibyla televize a řada křesílek a prostor začal sloužit především ke sledování večerního televizního vysílání. Psací stoly byly nově rozmístěny v prostoru u krbu a kolem zábradlí v patře. Tím však došlo k přemístění „studovny“ do průchozího prostoru, kterým musela projít každá dívka cestou do svého pokoje. Uvedenými přesuny se kvalita podmínek ke studiu



Televize ve společenské části schodišťové haly byla umístěna na původní nábytek z vily Löw-Beer. (Muzeum Brněnska)

²⁴ Archiv autorky, Domácí řád. Ředitelství Domova mládeže Brno, Cihlářská 21, rok vydání neuveden, s. 3.

²⁵ Plynový krb ve schodišťové hale pochází z poloviny 30. let 20. století, a patří tudíž k původnímu vybavení vily Löw-Beer. Studentky shodně uvádí, že až do 60. let byl krb plně funkční a ve zvlášť chladných dnech v něm vychovatelka topila.



Studijní stoly podél stěn v hale, 80. léta 20. století.
(soukromý archiv, foto reprodukováno s laskavým svolením P. Štěpánkové)

výrazně snížila a pamětnice, které v domově bydlely od osmdesátých let, v podstatě hovoří o tom, že zde řádná studovna ani nebyla. Definitivní konec studovny nastal v devadesátých letech, kdy posezení před krbem nahradil pingpongový stůl.

Příklad studovny se jeví jako nanejvýš vhodný pro srovnání dvou budov: té, která byla od počátku koncipována jako ubytovna pro středoškolskou mládež, a stavby, která byla vybudována ke zcela odlišným účelům. U první varianty – Masarykův studentský domov – se již v projektu stavby počítalo s vybudováním několika studoven, oddělené rýsovy, hudební místnosti i čítárny.²⁶ Oproti tomu u druhé varianty – pobočka na Drobného – nebylo v silách vedení zajistit odpovídající studijní prostředí a kvalitní podmínky pro samotnou výchovu.

PROSTORY PRO VOLNOČASOVÉ AKTIVITY

Internát byl povinen zajistit ubytovaným chovancům prostředky k volnočasovým aktivitám. V domácím řádu se doslova uvádí, že studentky mají „využívat zařízení domova pro bohatý kulturní společenský život a vlastní zájmovou činnost“.²⁷ Avšak i v případě tohoto bodu se v domově na Drobného projeví nedostatky, které

²⁶ *Národní listy*, 16. 8. 1933, s. 5.

²⁷ Domácí řád, pozn. 24, s. 3.

plynuly z určitého balancování mezi potřebou nabídnout dívkám místo ke studiu a snahou vytvořit prostor pro společenské aktivity.

Za společenské prostory zprvu sloužily místnosti v suterénu. Do jedné byl umístěn pingpongový stůl, v další se nacházela televize. Dokonce zde byla zřízena i tělocvična s žíněnkami, balony a žebřinami. Návštěva nevlídných suterénních místností však dívky lákala jen zřídka, a tudíž si ne všechny na prostory dobře pamatují. Nevyhovující hygienické podmínky zapříčinily, že pravděpodobně na konci osmdesátých let byly místnosti uzavřeny a prostor pro společenské aktivity byl přesunut do schodišťové haly. Původní studovna tak byla stále více využívána jako společenská místnost k promítání, k přednáškám

a dalším zájmovým programům (jak bylo ostatně uvedeno v předchozí kapitole).

Velkou výhodou domova na Drobného byla jeho zahrada, která (oproti jiným internátům) náležela přímo k objektu. Nejčastěji byla studentkami využívána k učení, k četbě a relaxaci. Na zahradě se od padesátých let nacházelo také volejbalové hřiště a místo s basketbalovým košem (na úrovni dnešní galerie Celnice), obojí bylo s velkou pravděpodobností vybudováno pro potřeby nového internátu. Hřiště bylo využíváno až do osmdesátých let, i když v této době jeho údržba již velmi zaostávala a díky vzrostlým keřům si na jeho existenci pamatují jen dívky, které měly k míčovým hrám kladný vztah. Stejný osud potkalo i místo s basketbalovým košem. Až do osmdesátých let mohly dívky také využívat ruské kuželky, které se nacházely u starého altánku v dolní části zahrady. Prostor byl využíván dokonce i tehdy, když již samotná hra nebyla možná, avšak původní konstrukce kuželek stále vybízela k lezení a dovádění.

ÚDRŽBA OBJEKTU

Vnitřní dispozice domova se měnila v závislosti na aktuálních potřebách, které se odvíjely od obsazenosti/přetíženosti internátu. Je zcela logické, že vlivem vzrůstajícího počtu dívek bylo čím dál náročnější udržovat budovu v dobrém stavebním, technickém i hygienickém stavu. Zásadní roli zde hrál i fakt, že péče o samotnou



Sáňkující syn vychovatelky, na svahu basketbalový koš, zima 1969/1970.
(soukromý archiv, foto reprodukováno s laskavým svolením J. Merlíčka)



Ruské kuželky u zahradního altánu, 1967.
(soukromý archiv, foto reprodukováno s laskavým svolením M. Špačkové)

budovu byla dlouhodobě podfinancovaná a během šedesáti let existence domova se podařilo doložit jen velmi málo oprav, které by zásadním způsobem zvýšily kvalitu podmínek pro ubytování.

K první větší rekonstrukci se přistoupilo až v polovině osmdesátých let, tehdy se Krajský národní výbor v Brně rozhodl uvolnit určitý finanční obnos pro dílčí stavební úpravy v domově mládeže. Vzhledem k faktu, že budova byla od roku 1958 památkově chráněna, měly veškeré úpravy proběhnout pod kontrolou příslušných orgánů. Jak však vyplynulo z realizovaných rozhovorů, ne vždy úpravy skutečně probíhaly pod patřičným dohledem. Ve druhé polovině osmdesátých let došlo údajně k velmi invazivním zásahům v interiéru samotné vily, během nichž byla např. zlikvidována dřevěná knihovna s bohatou intarzií. Současně byly odstraněny litinové radiátory s původními dřevěnými kryty a mramorovými římsami. Kryty byly pravděpodobně spáleny, desky zcizeny (jediná zůstala na krbu v hale).²⁸ Bližší informace o uvedených zásazích však chybí.

Navzdory nešetrným zásahům v interiéru část rekonstrukce skutečně proběhla pod památkovým dohledem. Ve spisech Národního památkového ústavu v Brně je tak přímo doložena oprava střechy pro špatný stav krytiny.²⁹ Dále se v nich

28 Rozhovor s Lubomírem Klimešem, správcem Domova mládeže, Cihlářská 21, Brno, a Bedřichem Zipse, přítelem správce, 2. 9. 2020.

29 ELIÁŠ, pozn. 21, s. 56.



Výsledná podoba rekonstruovaného hřiště. (Muzeum Brněnska)

odkazuje na částečnou revitalizaci zahrady, která obnášela zkrášlení prostoru před schodištěm na terasu – zmodernizování fontány a květinového záhonu, do kterého byla usazena socha Cvičenka akademického sochaře Zdeňka Řehoříka.³⁰ Úpravy pod dohledem památkářů byly završeny opravou fasády v roce 1988, avšak z výpovědí pamětníc lze usuzovat, že se jednalo pravděpodobně pouze o její část směřující do ulice.

Na počátku devadesátých let se přistoupilo k dalším úpravám. Tato druhá fáze již proběhla zcela pod památkovou péčí a zahrnovala výměnu rozvodů a revitalizaci horní části zahrady. V obou případech se dochovaly plány na úpravy, což nám umožňuje posoudit výsledný stav oprav. Oprava vodoinstalace proběhla pravděpodobně dle původních návrhů a sociální zařízení bylo skutečně výrazně zmodernizováno. V domově se od počátku nacházely tři koupelny (dvě v patře a jedna v přízemí). Dle výpovědí pamětníc byla jejich původní podoba velmi strohá: otevřený prostor a na zdi neodnímatelné sprchy s kovovým trychtýřem. Až v osmdesátých letech byly sprchy odděleny závěsem a doplněny gumovými rohožemi. K větší rekonstrukci však došlo až na počátku devadesátých let, kdy byly sprchy (již odnímatelné) rozděleny do kójí, čímž bylo ubytovaným poskytnuto větší soukromí.

30 Více informací o soše Cvičenka přináší studie otištěná v minulém čísle Sborníku Muzea Brněnska: ČERNÁ, Jana. Seznámení s (ne)známou sochou Cvičenka ze zahrady Vily Löw-Beer v Brně. In: *Sborník Muzea Brněnska 2020*. Brno: Muzeum Brněnska, 2020, s. 61–73.



Zahradní průčelí vily Löw-Beer, druhá polovina 80. let 20. století.
(soukromý archiv, foto reprodukováno s laskavým svolením M. Čočkové)



Odhalení sochy Cvičenka ředitelem internátu, 1986. (Muzeum Brněnska)

Rozdíly oproti plánům byly zjevné v případě úpravy zahrady. Velkorysý plán přestavby zahrnoval jak úpravu zeleně, tak i vybudování tenisového kurtu na místě dosavadního hřiště na volejbal. K celkové realizaci však nikdy nedošlo a na vzletné plány odkazovaly pouze dílčí úpravy a oplocení stávajícího hřiště. V původním záměru se dokonce počítalo i s přestavbou zahradního domku, v němž měla být nově zřízena klubovna a sauna, a samotný dům správce měl být kompletně zre-novován. Ani v tomto případě však realizace plánu nebyla naplněna a v pozdějších letech se opravy omezily jen na sanaci základů a na nutné zajištění statiky objektu.

Poslední zmínka o úpravách byla doložena v roce 1999, kdy došlo k výměně stávajícího kotle.³¹ Od uvedeného roku již v Domově mládeže na ulici Drobného větší úpravy neproběhly.

TECHNICKÝ STAV BUDOVY PO ROCE 2000

Mnoholeté podfinancování objektu si začalo v novém miléniu rychle vybírat svou daň a stále se zhoršující technický stav budovy dospěl během krátké doby až k hranici únosnosti. Diskuze o tom, co dělat s chátrající budovou, se otevřela po roce 2005, kdy se ve vile začalo s prováděním namátkových průzkumů, jejichž frekvence a intenzita se v následujících letech neustále stupňovala. O několik let později byla široká veřejnost pravděpodobně poprvé upozorněna na historickou hodnotu vily, a to prostřednictvím televizního pořadu *Šumná města* a regionálních reportáží.

Kvůli nejistotě ohledně dalších plánů na využití vily na Drobného se vedení domova rozhodlo, že bude investice do oprav budovy nadále omezovat, což nezadržitelně vedlo k téměř havarijnímu technickému stavu budovy. Velkým problémem byla především nedostatečně jímavá kanalizace, která v době velkých přívalových dešťů vedla k přetékání vody skrze podlahové poklopy. K vyplavení suterénu docházelo několikrát do roka, přičemž v místnostech se posléze drželo i několik centimetrů vody. Prostory byly sice v případě potřeby renovovány, avšak rychlá a pouze nezbytná oprava zdíva neprobíhala zcela důkladně. Vlhkost a viditelná plíseň se zařadily k přetrvávajícím problémům domova, což nakonec vedlo k opětovnému uzavření několika místností v suterénu.

Druhým vážným následkem omezování finančních prostředků byl zhoršující se stav střechy. I když na konci osmdesátých let došlo k výměně části střešní krytiny, nejednalo se o opravu takového rozsahu, aby zabránila dezolátnímu stavu střechy o dvacet let později. Kvůli havarijnímu stavu prosklené pyramidy nad světlíkem začalo do prostoru haly při deštích silně zatékat. Průnik vody býval natolik vydatný, že vychovatelé rozmísťovali ručníky i kbelíky nejen na půdě, ale i v centrální hale. Pravděpodobně nejhorší případ nastal v roce 2006, kdy masivně

31 ELIÁŠ, pozn. 21, s. 56.

zateklo i do dvou pokojů. Studenti byli tenkrát probuzeni kapající vodou a museli se z pokojů vystěhovat. Střecha byla částečně utěsněna, ale i v pozdějších letech se na zdech pokojů objevovaly mapy od vlhkosti.

Během fungování internátu se na řadě míst objevovaly stále viditelnější známky chátrání a budova vyžadovala celkovou rekonstrukci. K památkové obnově se přistoupilo až v roce 2013 nikoli však pod správou domova, ale již plánovaného muzea.

ZÁVĚR

Na předchozích řádcích byly před čtenářem otevřeny dvě badatelské otázky: Jak se z bývalé rodinné vily stal domov mládeže? Bylo při dílčích opravách objektu přihlédnuto k historické hodnotě budovy? Odpovědi byly hledány prostřednictvím reflexe ve vzpomínkách bývalých studentek, studentů i zaměstnanců někdejšího domova. Vzpomínky jedinců byly doplněny informacemi ze stavebně-historického průzkumu, který byl ve vile proveden v roce 2011. Komparací obou pramenů bylo možné definovat konkrétní využití jednotlivých místností (ložnice, studovna, prostor pro společenské aktivity) a jejich vybavení. Zároveň se podařilo odhalit strategii vedení domova mládeže při nutném navyšování ubytovací kapacity pobočky na Drobného, ale také objevit problémy s tím související. Jako stěžejní se ukázala snaha vyvážit potřebu navyšování počtu lůžek, zkvalitnění studijních podmínek a zajištění členitosti prostoru pro společenské aktivity.

V textu byly paměti zhodnoceny cestou, která v podstatě doplňuje či rozvíjí přímá fakta. Avšak existuje i cesta druhá, která se více soustředí na samotné aktéry. Jakým způsobem se studenti a studentky ve vile zabydlovali a jak sami vnímali historickou hodnotu budovy? Jaké denní návyky si zde napříč generacemi vytvářeli, a naopak čím se jednotlivé generace od sebe odlišovaly? Jakým způsobem byl život studentů ovlivňován požadavky kladenými vychovateli, vedením internátu i politickými normami? Tato fáze výzkumu na své zhodnocení teprve čeká.³²

³² Dílčí závěry na předešlé otázky jsou uvedeny v publikaci Vila Löw-Beer: Internát!, která byla vydána k příležitosti otevření stejnojmenné výstavy. ČERNÁ, Jana. *Vila Löw-Beer: Internát! Vzpomínky na domov mládeže*. Brno: Muzeum Brněnska, 2021.

PRAMENY A LITERATURA

Archiv autorky, Domácí řád. Ředitelství Domova mládeže Brno, Cihlářská 21, rok vydání neuveden.

Archiv města Brna (AMB), B1/1 Národní výbor města Brna, Sběrka zápisů o schůzích Národního výboru města Brna a jeho složek 1962, Zápis o schůzích komise školské a kultury.

Rozhovor s Lubomírem Klimešem, správcem Domova mládeže, Cihlářská 21, Brno, a Bedřichem Zipse, přítelem správce, 2. 9. 2020. Přepis rozhovoru uložen v archivu Vily Löw-Beer v Brně, pobočky Muzea Brněnska.

Rozhovor s Miluší Vieweghovou, vychovatelkou v Domově mládeže, Cihlářská 21 Brno, 2. 6. 2020. Přepis rozhovoru uložen v archivu Vily Löw-Beer v Brně, pobočky Muzea Brněnska.

Lidové noviny. Brno, 1934, 1935.

Národní listy. Praha, 1933.

BORSKÝ, Pavel. Masarykův studentský domov. Laml versus Fuchs. In: *Brno v minulosti a dnes. Příspěvky k dějinám a výstavbě Brna*. Brno: Archiv města Brna, 2019, s. 245–275. ISBN 978-80-86736-61-7.

ČERNÁ, Jana. *Vila Löw-Beer: Internát! Vzpomínky na domov mládeže*. Brno: Muzeum Brněnska, 2021. ISBN 978-80-907655-6-6.

ELIÁŠ, Jan. *Stavebně historický průzkum vily Löw-Beer*. Brno: Kancelář pro stavebně historický průzkum, 2011.

JAHODA, Martin. *Domovy mládeže minulosti a současnosti, vývoj výchovných přístupů v domovech mládeže*. České Budějovice, 2015. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta.

JUHÁSZOVÁ, Květoslava. *Historický vývoj domovů mládeže pro učňovskou a středoškolskou mládež v České republice*. Olomouc, 2018. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Pedagogická fakulta.

Organizační řád pro žákovské domovy a směrnice pro výchovnou práci v žákovských domovech. *Věstník ministerstva školství*. Praha: SPN, 1955, roč. 11, s. 296–303.

RÁCEK, Jindřich. 75. výročí Masarykova studentského domova. *Stručný nástin historie*. Brno: Masarykův studentský domov, 2005. ISBN 80-239-5672-8.

RÁCEK, Jindřich. *Stručný nástin dějin Masarykova studentského domova a spolků podílejících se na jeho vzniku a činnosti*. Brno: Masarykův studentský domov, 2005. ISBN 80-239-5673-6.

VANĚK, Miroslav. *Orální historie. Metodické a „technické“ postupy*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2003. ISBN 80-244-0718-3.

VENGŘINOVÁ, Tereza. *Školní léta v období normalizace pohledem pamětníků*. Brno, 2016. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta.

KLÍČOVÁ SLOVA: Vila Löw-Beer, domov mládeže, výchova, komunismus, kulturní památka

ZUSAMMENFASSUNG

Die Villa Löw-Beer im Dienste des Volkes!

Die Umwandlung der Jugendstilvilla in ein Internat und die Pflege ihres Kulturwertes (1954–2012)

Die Studie beschäftigt sich mit einem bislang unbeleuchteten Teil der Geschichte der Villa Löw-Beer in Brno – dem Zeitraum, in welchem die Villa als Internat diente (1954–2012). Ein Großteil der Informationen wurde in persönlichen Gesprächen mit Zeitzeugen gesammelt (sowohl mit ehemaligen Schülerinnen und Schülern als auch mit einigen ehemaligen Internatsangestellten). Auf Grundlage einer in der Studie enthaltenen Analyse dieser Erinnerungen werden dem Leser Antworten auf zwei Fragen geboten: Wie kam es dazu, dass die ehemalige Familienvilla zu einem Internat wurde? Und: Wurde bei kleineren Reparaturarbeiten der historische Wert des Bauwerks berücksichtigt? Die Reflexion der Erinnerungen von Zeitgenossen wird durch Informationen aus einer baulich-historischen Untersuchung ergänzt, welche im Jahr 2011 in der Villa vorgenommen wurde.